

LBRIS

We know
books

M. Djuvara

Adrian Michiduță

MIRCEA DJUVARA
*Fundamentul filosofiei
juridice*

aius
CRAIOVA
2022

CUPRINS

Prefață /	5
I. Omul și opera /	11
II. Surse și influențe filosofice /	27
III. Enciclopedia dreptului /	39
3.1 Ce este dreptul? /	45
3.2 Justiția /	64
3.3 Fundamentul fenomenului juridic /	71
3.4 Ideea de convenției în drept /	78
3.5 Libertatea voinței juridice /	86
IV. Filosofia dreptului /	105
4.1 Ontologia juridică /	107
4.2 Realitatea juridică /	113
4.3 Spațiul și timpul /	117
4.4 Sistemul categoriilor juridice duale /	134
4.4.1 Drept și lege /	139
4.4.2 Drept și valoare /	140
4.4.3 Drept și sociologie /	143
4.4.4 Drept și morală /	145
V. Teoria cunoașterii juridice /	149
5.1 Ce este cunoașterea? /	152
5.2 Obiectul și subiectul cunoașterii /	155
5.3 Adevăr și eroare /	163
5.4 Experiența juridică /	173
VI. Filosofia științei /	183
6.1 Ce este știința? /	185
6.2 Clasificarea științelor /	191
6.3. Științele de constatare /	196
6.3.1 Logica formală /	196
6.3.2 Matematica /	199
6.3.3 Fizica /	200
6.3.4 Biologia /	202

6.3.5 Psihologia / 204

6.3.6 Sociologia / 207

6.4 Științele normative / 211

6.4.1 Etica / 211

6.4.2 Libertatea / 214

6.4.3 Morala / 217

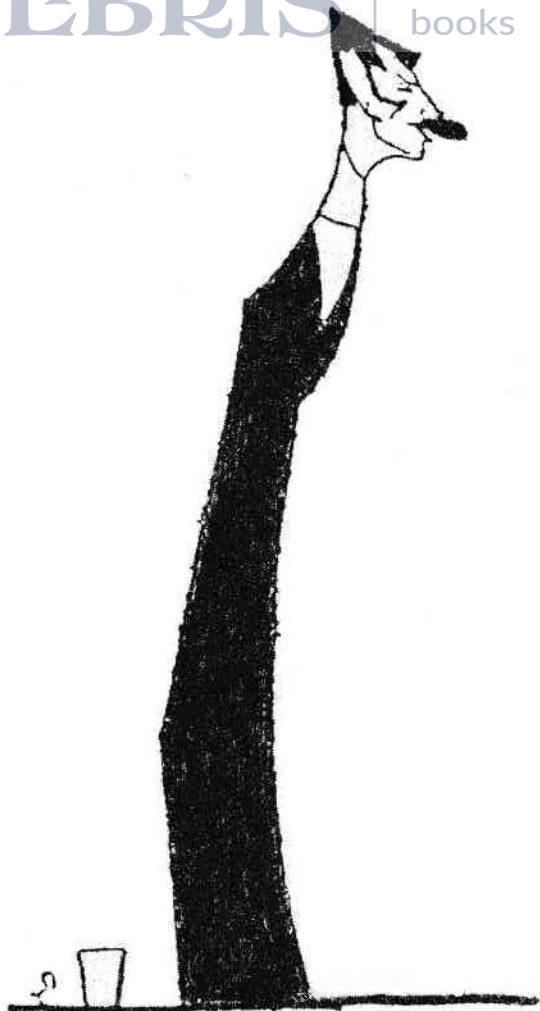
6.4.4 Dreptul / 219

6.4.5 Estetica / 220

VII. Filosofia națională / 223

VIII. Scrierile lui Mircea Djuvara / 238

Bibliografie / 251

Mircea Djuvara văzut de graficianul Ross

I. Omul și opera

Juristul-filosof Mircea T. Djuvara s-a născut în ziua de 18/30 mai 1886 la București în familia lui Traian Djuvara și al Esterei (născută Păianu); tatăl² fiind de origine aromână. Cine erau aromânii și ce rol au jucat ei în cultura română? „Aromânii au fost, la noi, întotdeauna în număr mic și împrăștiat, dar, erau pe de altă parte, din punct de vedere intelectual și artistic, cu mult superiori germanilor și sârbilor din unele regiuni ale noastre. De aceea, fără îndoială, influența lor a fost foarte mare, mai ales la populația orașelor unde au pus bazele comerțului.

1) Aromânii depinseseră, dintotdeauna, de biserica grecească și, prin urmare, de școala greacă, astfel, încât cei ce se ridicau deasupra condiției de cioban sau de țaran analfabet erau negreșit bilingvi, aromână-greacă: limba maternă rămânea dialectul aromân, în timp ce greaca devenea limba lor cultă, limba lor de comunicare; 2) Din cauza numărului relativ restrâns de negustori greci și aromâni care se găseau în Occident, ei se grupau, în aceleași companii comerciale, pentru a-și apăra interesele și identitatea religioasă față de autoritățile străine și străinii, în chip firesc, numeau o asemenea asociație Compania grecească; 3) În fine, însăși aromânii, cum o subliniază Popović, încercau, adesea, să treacă drept eleni curați, pentru că în ochii occidentalilor, mai ales, în timpul războiului pentru independență, elenismul se bucura

² Traian Djuvara a avut patru copii: Mircea Djuvara (1886-1944), Angela Djuvara (1888-1981), Toma Djuvara (1890-1949), Gabriela Djuvara (1900-1946).

de un prestigiu la care n-ar fi putut să pretindă comunitatea lor de expresie latină, «noblețea» acestei comunități neatingând încă imaginația lor”.³

Școala a urmat-o la București, la Școala Primară nr. 4. I se zicea, Școala Caimata, după numele unei foste biserici care existase prin partea locului, în apropierea actualiei piețe C. A. Rosetti și, cam peste drum, de Biserica Armenească”.⁴

S-a dovedit de la început un copil precoce. „Întâiul în întreg învățământul general pe care l-a urmat, Mircea Djuvara nu s-a mulțumit cu cele învățate pe băncile școlii; el trimitea rezolvări de probleme «Revistei copiilor», era premiant la concursurile Tinerimii române, improviza un laborator de chimie acasă, pătrundea fraudulos într-o sală de disecție, își organiza statal prietenii nu cu un scop politic, ci pentru a experimenta, cum mărturisea mai târziu, «jocul organizațiunii sociale», activitate care a fost la un pas de eliminarea sa din gimnaziu; prin toate acestea, dovedea îndrăzneală, inteligență și elan științific”.⁵

A urmat Liceul Gh. Lazăr din București pe care îl absolvă în vara anului 1906. „La liceu a fost premiant cu premiul întâi în toate clasele și fiind, astfel, distins cu titlul de «premiat de onoare». Numele i-a fost gravat pe tabla de marmură a Liceului Gh. Lazăr, tablă așezată pe peretele interior al coridorului, lângă ușa de la intrare”.⁶

³ Neagu Djuvara, *Diaspora Aromână în secolele al XVIII și XIX-lea*, în vol. „Aromânii, Istorie, limbă”, destin, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, pp. 109-111.

⁴ Eugeniu Sperantia, *Mircea Djuvara*, în vol. „Figuri universitare”, București, Editura Tineretului, 1967, p. 73.

⁵ Barbu B. Berceanu, *Mircea Djuvara*, în vol. *Mircea Djuvara*, „Teoria generală a dreptului. (Enciclopedia juridică)”, București, Editura ALL, 1995, p. 5.

⁶ Eugeniu Sperantia, *Op. cit.*, p. 74.

Din toamna anului 1906 se înscrie la Universitatea din București, urmând în paralel facultățile de Drept, Litere și Filosofie. Dintre profesorii săi de la filosofie, Djuvara îi amintea pe C. Dimitrescu-Iași, pe C. Rădulescu-Motru având o stimă și prețuire deosebită față de Titu Maiorescu. „Lecțiile lui Maiorescu, pe care le-am urmat cu sfințenie la Facultatea de Filosofie din București, erau fiecare un model în felul ei, un model ca prestigiu, ca adâncime simțită, ca bogăție de idei, ca frumusețe și măsură în expresii. Dacă Maiorescu ar fi predat în una din marile Universități din străinătate, numele lui ar fi rămas, desigur, ca al unuia din cei mai mari profesori în istoria culturii universale. Avea darul să trezească interesul adânc pentru problemele pe care le trata, fie chiar cele mai aride de logică pură sau de filosofie. O făcea cu atâta pricepere, căldură și autoritate în expunere, încât ascultătorii rămâneau în fiecare dată însuflețiți de un adevărat entuziasm”.⁷

Debutează publicistic în 1906, în revista „Epoca”, cu studiul *Despre originea și natura sentimentului estetic*, două numere consecutive ale lunii ianuarie, iar în 1907, publică în „Convorbiri literare” studiul *Despre așa numita „creațiune” a vieții*.

În anul 1909 își ia cele două licențe în filosofie și drept și, apoi, satisface serviciul militar cu termen redus, într-o unitate de cavalerie. Tot acum, debutează în volum cu lucrarea *Mode noi în filosofie: Pragmatismul*, apărut la Editura Carol Göbl. „Doctrina pragmatistă, amintea el, își găsește, înainte de toate, temeiul în constatarea unui fapt: falimentul filosofiei în speculațiunile sale cele mai abstracte de până acuma și, ca

⁷ Mircea Djuvara, *Titu Maiorescu, profesorul de filosofie*, în „Revista de filosofie”, vol. XXV, nr. 1, ianuarie-martie 1940, pp. 7-8.

urmărire, scăderea autorității, cu care trebuie să rămână investită”.⁸

Își continuă studiile în străinătate înscriindu-se concomitent la Facultatea de Drept din Franța (Sorbona) și în Germania. A studiat dreptul, filosofia, sociologia, psihologia, fizica și matematica care i-au permis să-și formeze un larg orizont științific și cultural. În 1913 își susține examenul de doctorat în drept la Sorbona, cu teza *Le fondement du phénomène juridique. Quelques réflexions sur les principes logiques de la connaissance juridiques* [*Fundamentul fenomenului juridic. Reflecții asupra principiilor logice ale cunoașterii juridice*]. „Studiul expus în aceste pagini, preciza Djuvara, nu se adresează celor care și-au ales menirea de a studia problemele filosofiei. Dorim, înainte de toate, a atrage atenția juriștilor. Soluțiile pe care le expunem contează mai puțin; dorim să atragem atenția asupra unei anumite probleme. Știința dreptului este una dintre cele mai vaste și mai vivace. Ea a trebuit să existe, sub o formă sau alta, din momentul în care omul a început să trăiască în societate”⁹.

Teza de doctorat ce se găsește la Biblioteca Națională a României din București are următoarea dedicație olografă: „*Domnului M. Dragomirescu, un elev care-i păstrează recunoștința își permite a oferi această lucrare care a fost reținută pentru premiere, sub forma de teză la Facultatea de Drept din Paris*”.

2 dec. 1913, Paris

M. Djuvara

⁸ Mircea Djuvara, *Mode noi în filosofie: Pragmatismul*, în „Convorbiri literare”, an 43, nr. 7, iulie 1909, p. 766.

⁹ Mircea Djuvara, *Fundamentul fenomenului juridic. Reflecții asupra principiilor logice ale cunoașterii juridice*, traducere de Roxana Albăstroiu, ediție critică, cuvânt înainte și studiu introductiv de Dan Sfîmă, Craiova, Editura Aius, 2014, p. 43.

Întors în țară în 1913, desfășoară o intensă activitate publicistică. În urma izbucnirii Primului Război Mondial în 1914, filosoful supune unei „analize spectrale” atmosfera din vremea aceea, în studiul *Haeckel și conflagrația de acum*, publicat în „Convorbiri literare”. „În cele două imperii din Europa de mijloc s-a practicat, acum, sistemul acesta de pornire la război prin ațâțarea maselor pe temeuri nesincere. Franța nu a vrut deloc sânge; ea suferă, din contră, cel puțin în oficialitatea ei, de boala umanitarismului cosmopolit și absurd. În Anglia, de asemenea, oricare ar fi fost gândul mai departe al guvernanților, masa cetățenilor era acum sincer și definitiv pașnică, defensivă și fără alte aspirații decât aceia de a putea asigura omenirii o dezvoltare liniștită spre țelurile ei mai înalte. Gloata rusească, în fine, a răspuns la atentatul necalificabil pe care monarhia Habsburgică l-a săvârșit față de sârbi. Se aude și se citește pretutindeni că țara e francofilă din sentiment. Țara? ea nu trebuie confundată cu pătura cosmopolită care, în ochii celor ce nu văd, o acoperă”¹⁰.

Fenomenul războiului l-a preocupat foarte mult, de aceea, el obișnuia să spună că „cele mai multe războaie ale istoriei sunt lupte de opinii”, adăugând că „numai oamenii sunt în stare să se ucidă între ei pentru o idee”. În revista „Convorbiri literare” din martie 1915, face o recenzie broșurii lui Henri Bergson, *Germania și războiul* (1914). Filosoful francez în calitatea sa de președinte al Academiei de Științe Morale și Politice a ținut un discurs de o rară frumusețe care poate fi considerat ca un răspuns adresat intelectualilor germani, de un alt intelectual. „«Multă vreme, zice Bergson,

¹⁰ Mircea Djuvara, *Haeckel și conflagrația de acum*, în „Convorbiri literare”, an. XLVIII, nr. 9, septembrie 1914, p. 859, 863.

Germania s-a ocupat mai ales cu poezia, arta, metafizica; părea că nu are simțul realității.

Veacul al XIX-lea, observă Bergson, a adus, într-adevăr, ceva nou: ideea de a supune știința la satisfacția trebuințelor materiale, și de aici o extraordinară dezvoltare a industriei, a comerțului, a mașinismului, a posibilităților de acțiune ale omului asupra forțelor naturii pe care le face uneltele scopurilor sale. Un asemenea progres tehnic se potrivea de minune cu spiritul german așa cum îl făurise Prusia. Germania era astfel cuprinsă de o prosperitate materială cum nu mai cunoscuse niciodată. Și atunci, față de forța materială, automatică, ce creștea neconținut, nici un scrupule nu mai putea opri ambițiile de dominație care derivau din însăși principiul sufletului poporului german. Au cules atunci de pretutindeni până au putut avea o doctrină a imperialismului care să se potrivească cu atitudinea lor. Ordinea naturală fu astfel răsturnată: filosofia aceasta nu este decât transpoziția intelectuală a brutalității, a poftelor și viciile unui popor. Germania, devenită în mod definitiv o națiune de pradă, se adresează lui Hegel, tocmai cum o Germanie îndrăgostită de frumusețea morală s-ar fi supus credincioasă lui Kant și cum o germanie sentimentală ar fi invocat pe Iacobi sau Schopenhauer». Astfel, zice Bergson, «ea ajunge la doctrina barbariei sistematice, a forței care este supremul arbitru, a dreptului de a măcelări femeile, copiii, bătrânii, de a jefui și de a incendia, de a distruge, sate, orașe, populații întregi, numai cu scopul de a înfrânge ceea ce nu e german»¹¹.

¹¹ Mircea Djuvara, *Filosofia și războiul*, în „Convorbiri literare”, an XLIX, nr. 3, martie 1915, pp. 309-312.

Tot așa vorbea și Émile Boutroux despre germania prusacă. Acesta îi pune efectiv la zid pe germani. „Până mai ieri Germania era în lume redutabilă, cu siguranță, prin puterea sa, dar apreciată pentru știința sa și pentru patrimoniul său de idealism. Astăzi, de la un capăt la altul al pământului se aude un strigăt de dezaprobare și de oroare. Teama a fost învinsă de indignare. Din toate părțile se aude tot mai tare că victoria imperialismului și militarismului german înseamnă triumful despotismului, al brutalității, al barbariei. Aceste idei sunt exprimate de Americanii din Nord și Sud, de Spanioli, de Portughezi, de Elvețieni, de Români, etc. Națiunea care a ars Universitatea din Louvain și catedrala din Reims s-a dezonorat.”¹²

Spre sfârșitul Primului Război Mondial, Mircea Djuvara a redactat un buletin informativ și a publicat cel mai cuprinzător studiu juridic asupra participării României la prima conflagrație; publică lucrarea consistentă și doctă intitulată *La Guerre roumaine. 1916-1918*. De ce a scris această lucrare? Iată ce ne spune el: „Acest studiu a fost scris în România, în octombrie 1918, sub ocupație germană. Singura mea ambiție a fost de a prezenta sub o lumină adevărată câteva fapte care pot contribui la cunoașterea efortului admirabil făcut de națiunea română, cu prețul sacrificiilor supraomenești, pentru triumful cauzei comune”.¹³

În prefața lucrării făcută de filosoful francez Émile Boutroux, acesta spunea: „Cartea dumneavoastră, dragul nostru coleg, ne dă noi motive să

¹² Émile Boutroux, *L'Allemagne et la guerre*, Paris-Nancy, [s.n.], 1914-1915, p. 7.

¹³ Mircea Djuvara, *La Guerre romaine. 1916-1918*, Nancy-Paris-Strasbourg, 1919, p. 5.

iubim țara dumneavoastră și ne impune obligația de a lucra pentru a-i asigura soliditatea care îi este necesară pentru a-și îndeplini misiunea seculară”.¹⁴

După război, a depus o susținută activitate în vederea desăvârșirii statului național român. A fost consilier juridic pe lângă delegația română la Conferința de Pace de la Paris (1919), delegat al României la adunările generale ale Societății Națiunilor și la alte conferințe internaționale, fiind ales vicepreședinte al Uniunii Internaționale pentru Societatea Națiunilor și președinte al Comitetului Executiv al Asociației Române pentru Societatea Națiunilor.

Mircea Djuvara a practicat avocatura imediat după venirea de la Paris, în baroul Ilfov, iar cariera universitară o începe în 1920 la Facultatea de Drept din București, fiind numit conferențiar de „Drept constituțional cât și de Filosofia dreptului, schimbându-și anual tematica; devenit profesor-agregat în 1931, titular în 1932, deține catedra de *Teoria generală a dreptului* cu aplicație la *Dreptul public*, transformată din anul universitar 1938-1939, în catedra de *Enciclopedia și Filosofia Dreptului*, pe care a onorat-o până în ultimul an universitar vietuit (1943-1944)”.¹⁵

Opera *juridico-filosofică* a lui Mircea Djuvara este impresionantă prin întindere și valoare; ea cuprinde lucrări de drept, filosofie, sociologie, morală, critică literară, eseuri, articole politice, filosofice, varia. Într-o viață scurtă (a trăit 58 de ani), filosoful a publicat tratate și lucrări de științe juridice: *Teoria generală a dreptului*. (*Enciclopedia juridică*), 3 vol. (1930), *Cauza juridică la*

¹⁴ *Ibidem*, p. 9.

¹⁵ Barbu B. Berceanu, *Mircea Djuvara. Note despre viața și opere sa*, în vol. M. Djuvara, „*Teoria generală a dreptului*”, 1995, p. 5.

lumina teoriei generale a dreptului (1932), *Drept rațional, izvoare și drept pozitiv* (1934), *Despre autonomia cunoștinței morale și juridice* (1938), *Le fondement de l'ordre juridique positif en droit international* (1939), *Analiza ideii de convenție în drept* (1939), *Ceva despre ideea de drept subiectiv și obligație* (1939), *Drept și drept pozitiv* (1940), *Carnelutti și metodologia dreptului* (1940), *Precis de filosofie juridică. (Tezele fundamentale ale unei filosofii juridice)* (1941), *Contribuție la teoria cunoașterii juridice. Spiritul filosofiei kantiene și cunoașterea juridică* (1942), *Explicații suplimentare despre raporturile între drept și sociologie* (1943). *Lucrări de filosofie și istoria filosofiei: Mode noi în filosofie: Pragmatismul* (1909), *Filosofia relativității restrânse* (1923), *Henri Bergson, Știință și filosofie* (1923), *Filosofia d-lui Gherea, Le Moi et le Monde* (1939), *Titu Maiorescu, profesor de filosofie* (1940), *Ideea de libertate la Kant* (1941), *C. Rădulescu-Motru (cu prilejul ultimei lucrări: Timp și destin)* (1940), *Viața lui Kant* (1941), *Henri Bergson* (1941), *Einiges über Kant* (1942), *Filosofia dreptului și învățământul nostru juridic* (1942), *Din principiile filosofice ale științei* (1943), precum și numeroase studii, articole recenzii și cronici. Într-o broșură în care sunt enumerate *Publicațiile profesorului Mircea Djuvara* apărută în 1941, sunt menționate 144 de titluri¹⁶, cuprinzând, afară de cele câteva lucrări masive, studiile care, publicate în periodice, au fost extrase și în broșuri separate.

¹⁶ Vezi *Publicațiile profesorului Mircea Djuvara până în iunie 1941*, București, Editura Imprimeriile Independența, 1941, 14 p. B.B. Berceanu în vol. *Universul juristului, Mircea Djuvara*, inventariază 516 titluri semnate de M. Djuvara.

Din periodicele la care a colaborat Mircea Djuvara amintim: „Epoca”, „Convorbiri literare”, „Democrația”, „Revista de filosofie”, „Ideea europeană”, „Dreptul”, „Pandectele române”, „Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique”, „Analele Facultății de Drept din București”, ș. a.

Filosoful Djuvara a participat, mai tot timpul, și la ședințele Societății Române de Filosofie. „El descindea în mijlocul nostru, amintea Nicolae Petrescu, cu aceeași morgă care l-a caracterizat toată viața. Cugetarea lui filosofică se reducea la câteva generalități, pe care voia să le prezinte drept speculații inedite prin sonoritatea glasului și prețiozitatea stilului în care se exprima. Izmenelile¹⁷ lui mi-l făceau antipatic, pentru care motiv l-am evitat și pe timpul când eram împreună în comitetul Institutului Social Român”¹⁸.

Mircea Djuvara a fost „membru activ al unor importante instituții: Asociația pentru Studiul și

¹⁷ Iată, de exemplu, cum îl prezintă pe Mircea Djuvara mandarinul valah: „Acest palicar, cu mustața tipică a arnăutului, era un emasculat în vorbire și scris. Avea o voce pitigăiată de domnișoară, parcă ar fi avut bacilul Koch la testicule. Înalt, subțire ca o prăjină, elegant îmbrăcat, ciupea din toate: politică liberală, filosofie kantiană, advocatură comercială, sociologie, mondenități, universitariat, erotică adulterină. Pretutindeni era de o punctualitate prodigioasă. Prezent pretutindeni și mereu absent.

Mircea Djuvara era un liberal angrenat într-o sută de comitee și comiți, la STB, la BNR, la BR, la creditul Carbonifer, la Creditul Minier. Dar unde nu era angrenat? În parlament, în delegația permanentă a Partidului Liberal, la Dolj, ca șef de organizație politică liberală, și la universitate, ca șef de catedră, la tribunal cu o droaie de clienți, la Institutul Social gustian, în saloane și la recepțiile ministrului de externe, la legatii și pe la diverși prieteni. Ubicuitatea era vacuitate”. Petre Pandrea, *Memoriile mandarinului Valah*, București, Editura Albatros, 2000, pp. 238-239.

¹⁸ Nicolae Petrescu, *MEMORII. În vâltoarea vieții românești*, ediție și prefață de I. Opreșan, București, Editura Vestala, 2004, p. 241.

Reformă Socială (devenită Institutul Social Român), Societatea de Studii Filosofice (devenită Societatea Română de Filosofie), Institutul de Științe Administrative, Academia Română (ales cu 28 de voturi contra 1), Institutul de Științe Morale și Politice, Institutul Internațional de Filosofie și Dreptului și de Sociologie din Paris (fiind unul din cei șapte vicepreședinți ai acestuia, precum și președinte al Institutului Român de Filosofie și Dreptului, întemeiat de el și afiliat celui precedent, institut care a existat cât a trăit întemeietorul), Academia de Științe din Boston ș. a”¹⁹.

A fost un om puternic ancorat în realitățile vieții sociale de la noi, a făcut politică fiind membru al Partidului Național Liberal. A fost cu intermitențe deputat între (1922-1937), vicepreședinte al Camerei Deputaților (1933-1936) și ministru al Justiției (22 august 1936-23 februarie 1937). „Din contactul cu realitățile politice ale vremii a ieșit decepționat, ceea ce l-a făcut să părăsească din motive personale calitatea de ministru. Desigur, constatase că adevărata conștiinciozitate și rectitudine nu se împacă cu tranzacționismul politicianist și, mai ales, că ele nu erau virtuți unanim apreciate”²⁰.

În 1923, cu ocazia promulgării Constituției, Mircea Djuvara s-a ocupat de redactarea capitoului *Puterea legiuitoare* în care spunea, printre altele, că „întreaga încercare pe care trebuie s-o facem astăzi, de noua elaborare a Constituției noastre, va trebui să stea pe principiul voinței poporului. Nu mai este într-adevăr vorba numai de respectarea *ad litteram* a voinței poporului așa cum se manifestă la un moment dat, ci trebuie să aibă necentenit în vedere un ideal de morală

¹⁹ B. B. Berceanu, *M. Djuvara, Note....* p.5.

²⁰ Eugeniu Sperantia, *Op. cit.*, p. 78.